

*Кононова І.В.,**к.е.н., доцент,**доцент кафедри обліку, економіки і управління персоналом підприємства,
ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури»*

МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО МОНІТОРИНГУ ЧИННИКІВ СЕРЕДОВИЩА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ

Анотація. Стаття присвячена розробці методичного підходу до моніторингу чинників середовища соціально-економічної системи задля ідентифікації імпульсів її розвитку. Встановлено, що соціально-економічні системи перебувають під впливом різноманітних чинників середовища, які мають бути враховані при розробці механізмів управління розвитком системи. Запропонований методичний підхід включає цільовий, функціональний, регламентаційний, організаційний блоки, а також блок методичного забезпечення та блок результатів. На основі результатів моніторингу чинників середовища соціально-економічної системи пропонується визначати імпульси її розвитку. Врахування визначених на основі запропонованого підходу імпульсів дасть змогу розробити дієвий механізм управління її розвитком.

Ключові слова: чинник, соціально-економічна система, імпульс, розвиток, інструментарій, механізм управління.

Постановка проблеми. Соціально-економічні системи макро-, мезо- та мікрорівня вирізняються відкритістю, тобто перебувають під постійним впливом чинників зовнішнього середовища. Слід зазначити, що середовище функціонування є складним та мінливим, відзначається суттєвою турбулентністю, що значно підсилює необхідність врахування впливу зовнішніх чинників у ході управління розвитком соціально-економічної системи. Інструментом, який дозволяє врахувати вплив чинників та обрати адекватний механізм управління розвитком, може стати моніторинг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Моніторинг як інструмент дослідження середовища соціально-економічних систем різних рівнів досліджувався багатьма авторами. Водночас, автори далеко не завжди одноставні щодо сутності та змістової наповненості цього поняття.

В економічному словнику, укладачами якого є Б. Райзберг, Л. Лозовський, О. Стародубцева [1], моніторинг визначається, по-перше, як неперервне спостереження за економічними об'єктами, аналіз їхньої діяльності як складова частина управління, а по-друге, як систематичне відстеження, вивчення стану соціальних явищ та процесів, зіставлення результатів постійних спостережень для отримання обґрунтованих уявлень про їхнє дійсне положення, тенденції змін, розвитку. Аналогічної думки щодо сутності терміну «моніторинг» дотримується укладач Великого економічного словнику А. Азріліан [2], вважаючи моніторинг невід'ємною складовою частиною процесів управління.

О. Шишкін, вивчаючи сутність, задачі та принципи моніторингу, зазначає, що моніторинг є сукупністю прийомів щодо відстеження, аналізу, оцінки та прогнозування соціально-економічних процесів, пов'язаних з реформами, а також збирання, обробки інформації й підготовки рекомендацій стосовно роз-

витку реформи [3, с. 20]. Це трактування обмежує коло застосування поняття «моніторинг» політичною сферою.

У роботах таких авторів, як Ж. Ганєва [4], Ю. Ізраель [5, с. 12], С. Мангутова [6] моніторинг розглядається як складний процес, спрямований на збирання інформації про досліджувані об'єкти, із метою подальшої діагностики наявної ситуації. Водночас, таке визначення охоплює лише початкові етапи моніторингу як виду дослідження соціально-економічних систем.

На відміну від вище наведених визначень, М. Реймерс [7], розглядаючи здебільшого використання моніторингу в сфері природокористування, вважає, що моніторинг передбачає виконання двох пов'язаних між собою функцій, якими є спостереження та попередження. Деякі автори, зокрема Я. Побурко [9], трактують моніторинг як безперервне спостереження за станом об'єкта з метою запобігання несприятливим відхиленням щодо найбільш важливих параметрів.

Найбільш загальне визначення, на наш погляд, наводиться в роботах таких науковців, як Г. Бушмелева та О. Майоров [10; 11], на думку яких моніторинг слід визначати як систему спостережень, оцінювання й прогнозу змін у стані об'єктів дослідження.

Не дивлячись на те, що проблема моніторингу є досить вивченою, на нашу думку, потребують певних уточнень певні методичні засади проведення моніторингу чинників середовища соціально-економічної системи з метою виявлення імпульсів їхнього розвитку.

Формулювання мети дослідження. Зважаючи на викладене вище, постає завдання дослідити теоретичні та методичні аспекти проведення моніторингу чинників середовища соціально-економічної системи та розробити відповідний методичний підхід, застосування якого має спрямовуватися на ідентифікацію імпульсів розвитку соціально-економічної системи.

Викладення основного матеріалу дослідження. Слід зазначити, що, на нашу думку, найбільш прийнятним є наступне визначення моніторингу – спеціально організоване цільове систематичне спостереження і діагностику перебігу найважливіших соціально-економічних процесів з метою їх аналізу, ідентифікації та виявлення кола регульованих чинників у процесах підготовки та прийняття рішень [12].

Якщо порівнювати моніторинг соціально-економічної системи зі стандартною статистичною технологією, то слід відзначити, що моніторинг відрізняється, в першу чергу тим, що має цільовий характер спостереження з орієнтацією на виявлення змін локального і загального характеру, можливостей виникнення несприятливих і ризикових ситуацій.

Запропонований нами методичний підхід до моніторингу визначення чинників розвитку соціально-економічних систем наведений на рисунку 1.

Моніторинг характеризується включенням у сферу спостереження, нагромадження та аналізу не лише кількісних, а й якіс-

По-перше, таким завданням є початкова і поточна ідентифікація розвитку як складного соціально-економічного процесу, що залежить від багатьох чинників, які можуть мати зовнішній і внутрішній характер. Моніторинг дає можливість накопичувати дані для перегляду і коригування самої структурної схеми протікання процесу розвитку окремої соціально-економічної системи.

По-друге, завданням моніторингу є аналіз взаємозв'язків процесів і виявлення кола керованих та некерованих чинників розвитку. Розвиток як динамічний процес характеризується не тільки виходами і входами, які кількісно змінюються, а й мінливим переліком чинників, під впливом яких він відбувається і враховувати які необхідно в ході управління цим процесом. Саме це є головним ускладненням управління розвитком будь-якої соціально-економічної системи. Згладити це ускладнення можливо лише завдяки накопиченню даних, що відображають вплив тих чи інших чинників на процес розвитку соціально-економічної системи.

По-третє, завданням моніторингу є короткострокове прогнозування перебігу розвитку соціально-економічної системи, за якою здійснюються спостереження. Під прогнозуванням зазвичай розуміють визначення стану об'єкта в майбутньому періоді за тих чи інших умов. Однак для динамічних процесів, поняття майбутнього і сьогодення не мають чіткої межі. На відміну від об'єкта процес, як правило, не має чітких просторових меж і описується своїми функціональними показниками. Аналогічно неможливо чітко встановити і часові межі процесу. Для реалізації цільової спрямованості моніторингу в кожному випадку необхідно мати на увазі, що інтерпретація поточного значення спостереження можлива лише тоді, коли воно розглядається не просто як завершальний елемент минулого періоду, а як єдина ланка між минулим і майбутнім.

Для того, щоб моніторинг чинників розвитку соціально-економічної системи забезпечував суб'єктів управління необхідною, достатньою та достовірною інформацією, важливо правильно визначити напрями управлінської діяльності або об'єкти, які будуть систематично відстежуватися, та сформулювати критерії, за якими отриману інформацію оцінюватимуть, порівнюватимуть і аналізуватимуть. Об'єктами моніторингу (сферою моніторингу) чинників розвитку соціально-економічної системи мають виступати основні складові її внутрішнього і зовнішнього середовища.

Необхідно також визначитись із методикою збирання інформації. Це пов'язане з тим, що у кожному конкретному випадку обирають ті методики, які дозволяють оперативно, з невеликими витратами, у повному обсязі й об'єктивно отримати необхідні дані. Отримана моніторингова інформація перетворюється на зручну для використання форму. Далі проводять аналіз і діагностику розвитку соціально-економічної системи.

Отже, моніторинг чинників розвитку соціально-економічної системи як цілісна система спостереження, аналізу і діагностики є необхідною ланкою під час підготовки, прийняття і контролю рішень у сфері управління соціально-економічною системою.

При цьому, вкрай важливого значення набуває методичне забезпечення моніторингу чинників розвитку соціально-економічної системи, що вимагає розроблення й адаптації

особливого інструментарію моделювання, який відповідає його завданням, як узагальненого методу соціально-економічних вимірювань, аналізу та регулювання. Зокрема, має бути розроблена методологія побудови економіко-статистичних моделей зі змінним екзогенно та ендогенно формованим складом чинників; визначені методи спільного обліку кількісних і якісних даних, застосований метод аналітичного вирівнювання.

На основі моніторингу визначаються чинники (внутрішні та зовнішні) розвитку соціально-економічної системи. Після цього варто перевірити, чи є вплив окремого чинника прямим та досить сильним. Якщо ні, то ці чинники можна опустити, не враховуючи їх вплив. Якщо ж так, то перевіряється, чи сприяє вплив чинника досягненню цілей розвитку.

Визначення імпульсів розвитку соціально-економічної системи є наступним етапом після моніторингу чинників її розвитку. Метою даного етапу є ідентифікація імпульсів розвитку соціально-економічної системи. Щодо завдання даного етапу, то воно може бути сформульоване наступним чином: створення підґрунтя для розробки драйверів управління розвитком соціально-економічної системи з врахуванням імпульсів її розвитку.

Визначення імпульсів розвитку соціально-економічної системи покликане виконати дві основні функції – аналітичну (здійснити аналіз виявлених в ході здійснення моніторингу чинників розвитку соціально-економічної системи) та селекційну (вибрати серед виявлених чинників ті, що відповідають певним критеріям).

Етап визначення імпульсів розвитку соціально-економічної системи має відповідати певним вимогам. Перш за все, до таких вимог слід віднести всеохоплюючий характер (тобто мають бути враховані всі наявні імпульси розвитку). Крім того, вимогою є відповідність меті розвитку соціально-економічної системи, тобто до переліку імпульсів мають відносити лише ті чинники, що сприяють досягненню мети розвитку.

Принципами визначення імпульсів розвитку соціально-економічної системи мають бути точність (правильне відтворення впливу чинників на розвиток соціально-економічної системи), повнота (охоплення всіх імпульсів, що впливають на розвиток соціально-економічної системи), зваженість (включення до переліку імпульсів лише тих чинників, вплив яких є суттєвим).

Для визначення імпульсів розвитку соціально-економічної системи використовуються методи порівняння (чинники, що впливають на параметри соціально-економічної системи, порівнюють між собою за окремими параметрами) та сор-

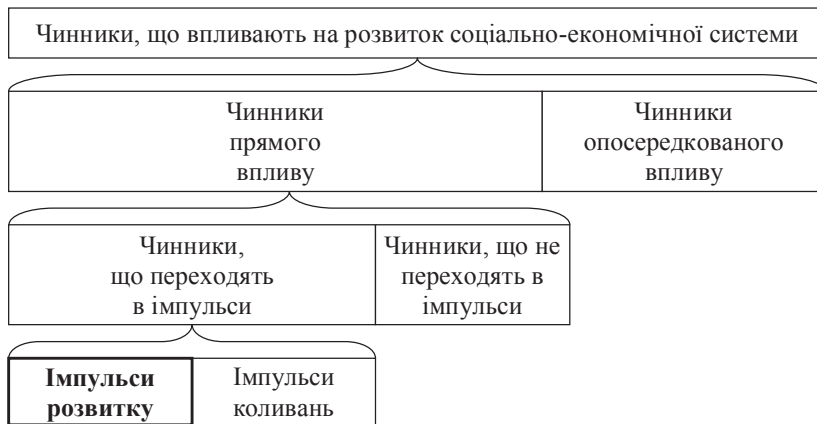

Рис. 2. Місце імпульсів розвитку серед чинників, що впливають на параметри соціально-економічної системи

тування (виокремлюють окремі види чинників відповідно до критеріїв їх віднесення до переліку імпульсів).

Критеріями, за якими чинники включаються до переліку імпульсів розвитку соціально-економічної системи є прямий характер впливу, висока сила впливу та позитивна спрямованість.

Місце імпульсів розвитку серед чинників, що впливають на параметри соціально-економічної системи, може бути проілюстровано за допомогою рисунку 2.

Тобто, якщо чинник відповідає всім трьом критеріям, лише тоді він включається до переліку імпульсів розвитку соціально-економічної системи.

З врахуванням вказаних критеріїв здійснюються наступні процедури:

– вибір чинників, що прямо впливають на параметри соціально-економічної системи (як результат формується множина чинників прямого впливу);

– вибір серед обраних чинників тих, що мають сильний вплив (як результат формується множина імпульсів розвитку та імпульсів коливальності);

– вибір серед обраних чинників конструктивних (як результат формується множина імпульсів розвитку).

Висновки. Застосування запропонованого методичного підходу до моніторингу чинників середовища соціально-економічної системи дозволить створити підґрунтя для виявлення імпульсів її розвитку. На цій основі стане можливим розробка дієвих механізмів управління розвитком соціально-економічної системи та підвищити ефективність їх застосування.

Література:

1. Райзберг Б.А. Современный экономический словарь / Б.А. Райзберг, Л.Ш. Лозовский, Е.Б. Стародубцева. – 5-е изд., перераб. и доп. – М.: ИНФРА-М, 2007. – 495 с.
2. Большой экономический словарь / Под ред. А.Н. Азриляна. – 7-е изд., доп. – М.: Ин-т новой экономики, 2008. – 1472 с.
3. Шишкин А.И. Сущность, задачи и принципы мониторинга / А.И. Шишкин // Экономика Северо-Запада: проблемы и перспективы развития. – 2004. – № 1 (19). – С. 16-30.
4. Ганеева Ж.Г. Определение понятия мониторинг в различных сферах его применения [Электронный ресурс] / Ж.Г. Ганеева // Экономика. Финансы. Рынок. – 2006. – № 1(1). – Режим доступа: http://lib.csu.ru/dl/econ/2006_s1_5.doc
5. Израэль Ю.А. Концепция мониторинга состояния биосферы / Ю.А. Израэль // Мониторинг состояния окружающей природной среды. – Л.: Гидрометеоиздат, 1977. – С. 10-25.
6. Мангутова С.Д. Региональные информационные ресурсы как средство мониторинга развития региона [Электронный ресурс] / С.Д. Мангутова // XII междунар. конф., 2005, Крым. – Режим доступа: www.nbu.gov.ua/articles/crimea/2005/192.pdf
7. Реймерс Н.Ф. Природопользование: словарь-справочник / Н.Ф. Реймерс. – М.: Мысль, 1990. – 639 с.
8. Мониторингові оцінювання складних соціально-економічних явищ розвитку регіону / Під ред. Я.О. Побурко // НАН України; Ін-т регіональних досліджень. – Л., 2006. – 306 с.

9. Бушмелева Г.В. Содержание категории «мониторинг социально-экономических и экологических процессов» / Г.В. Бушмелева // Управление общественными и экономическими системами. – 2006. – № 2. – С. 2-4.

10. Майоров А.Н. Мониторинг в образовании / А.Н. Майоров. – 3-е, изд. исп. и доп. – М.: Интеллект-Центр, 2005. – 424 с.

11. Системи моніторингу: навч. посіб. / В.К. Галіцин, О.П. Суслів, Н.К. Самченко; ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана». – Київ: КНЕУ, 2015. – 408 с.

Кононова И.В. Методический подход к мониторингу факторов среды социально-экономической системы

Аннотация. Статья посвящена разработке методического подхода к мониторингу факторов среды социально-экономической системы для идентификации импульсов ее развития. Установлено, что социально-экономические системы находятся под влиянием различных факторов среды, которые должны быть учтены при разработке механизмов управления развитием системы. Предложенный методический подход включает целевой, функциональный, регламентационный, организационный блоки, а также блок методического обеспечения и блок результатов. На основе результатов мониторинга факторов среды социально-экономической системы предлагается определять импульсы ее развития. Учет определенных на основе предложенного подхода импульсов позволит разработать действенный механизм управления ее развитием.

Ключевые слова: фактор, социально-экономическая система, импульс, развитие, инструментарий, механизм управления.

Kononova I.V. The methodical approach to the monitoring of environmental factors of socio-economic system

Summary. The article is devoted to developing methodological approach to the monitoring of environmental factors of socio-economic system in order to identify the pulse of its development. It is established that socio-economic systems are influenced by various environmental factors, which must be taken into account in the elaboration of mechanisms for management of system development. The methodical approach involves targeted, functional, regulatory, organizational, methodological support unit and unit of results. Based on the results of monitoring of environmental factors of socio-economic system it is proposed to identify the impulses of its development. Considering the determined based on the proposed approach impulses will allow elaborating effective mechanism of its development management.

Keywords: factor, socio-economic system, impulse, development, tools, management mechanism.